

Victimological prevention in some foreign countries

Fakhritdin MUKHITDINOV¹

Specialized Branch of Tashkent State University of Law

ARTICLE INFO

Article history:

Received September 2022

Received in revised form

25 September 2022

Accepted 20 October 2022

Available online

25 November 2022

ABSTRACT

This article analyzes important directions in organization of victimological prevention based on a system of scientific and practical knowledge formed in the field of victimology in foreign countries. It also analyzes the methodological foundations of victimological knowledge in foreign studies, characterizes special measures aimed at increasing potential for protecting victims of crime in preventive activity. The article shows the need to develop programs aimed at victimological prevention of crimes in our country on the basis of this positive experience.

2181-1415/© 2022 in Science LLC.

DOI: <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol3-iss10/S-pp224-229>

This is an open-access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Keywords:

victimology,
victimization,
victimization,
victim,
victim of a crime,
prevention,
measures of victimological
prevention,
typology of victims,
damage from a crime,
special and individual
measures of victimological
prevention.

Айрим хориж мамлакатларида виктимологик профилактика амалиёти

АННОТАЦИЯ

Мазкур мақолада хориж мамлакатларида виктимология фани соҳасида шаклланган илмий-амалий билимлар тизими асосида амалий виктимологик профилактика фаолиятини ташкил қилишнинг муҳим йўналишлари таҳлил қилинади. Унда хориж тадқиқотларидаги виктимологик билимнинг методологик асослари, профилактика фаолиятидаги жабрланувчиларнинг хулқатворларини жиноятдан ўзларини ҳимоя қила олиш салоҳиятини оширишга қаратилган амалий – маҳсус

Калит сўзлар:

виктимология,
виктимлик,
виктимлашув,
жабрланувчилар,
жиноят қурбонлари,
профилактика,
виктимологик
профилактика чоралари,
жабрланувчилар
типовигияси,

¹ Professor of the department, Specialized Branch of Tashkent State University of Law.

жиноятдан кўрилган
зара, махсус ва якка
профилактик чоралар.

чораларнинг хусусиятлари кўриб чиқилади. Айнан мана
шу ижобий тажрибалар асосида мамлакатимизда
жиноятларнинг виктимологик олдини олишга қаратилган
дастурларни ишлаб чиқиш зарурияти кўрсатиб берилади.

Виктимологическая профилактика в некоторых зарубежных странах

Аннотация

Ключевые слова:

виктимология,
виктимность,
виктимизация,
потерпевший,
жертва преступления,
профилактика,
меры виктимологической
профилактики,
типология потерпевших,
ущерб от преступления,
специальные и
индивидуальные меры
виктимологической
профилактики.

В настоящей статье анализируются важные направления организации виктимологической профилактики на основе системы научно-практических знаний, сформированных в области виктимологии в зарубежных странах. Также анализируется методологические основы виктимологических знаний в зарубежных исследованиях,дается характеристика специальным мероприятиям, направленных на повышение потенциала защиты потерпевших от преступлений в профилактической деятельности. Именно на основе этого положительного опыта, в статье показана необходимость разработки программ, направленных на виктимологическую профилактику преступлений в нашей стране.

Бугунги кунда хориж, асосан Ғарб мамлакатларида виктимология фани асосан уч йўналишда ривожланиб бормоқда.

Биринчиси, концептуал масалаларга қаратилган бўлиб, виктимологиянинг предмети, жиноят қурбонлари тушунчаси, виктимологиянинг бошқа фанлар билан боғлиқлик жиҳатлари, жабрланувчининг женояччи билан бўлган муносабати киради, жабрланувчиларнинг типологиясидан иборат.

Иккинчиси, жабрланувчиларга оид хулқ-атворни ўрганиш бўлиб, бунга – турли жиноятларда жабрланувчининг женояччи билан бўлган муносабати киради.

Учинчиси, жиноят қурбонининг виктимлигини пасайтириш, унга етказилган зарарни қоплаш муаммоларига йўналтирилган [1].

Таъкидлаш лозимки, жинояччиликка виктимологик таъсир кўрсатиш анча истиқболли илмий-амалий йўналиш ҳисобланади. Зеро мазкур фаолият авваламбор инсонпарварликдан далолат бериб, шахснинг ҳуқуқ ва эркинликларини чегаралаш соҳасига дахл қилмайди. Хориж мамлакатларида бундай илмий тафаккур ва унга асосланган амалиёт анча олдин шаклланиб улгурган.

Чунончи Ғарб мамлакатларида амалий виктимология қуйидаги йўналишларда ривожланиб келди:

- шахсни (потенциал жабрланувчини) тайёрлаш (махсус тренинг – жиноий вазиятларда жабрланувчининг ўзини тутиш борасида турли самарали варианtlарни ишлаб чиқиш);

- жабрланишга мойил бўлган ваколатли шахсларни жиноий тажсовузлардан ҳимоялашнинг даражасини ошириш;

- виктимлик вазиятларини пасайтириш, уларнинг олдини олиш ва турли хавфли вазиятларни бартараф этиш, аҳолини шундай ҳолатлар ҳақида мунтазам огоҳлантириш;

- жиноятчилар томонидан қўйиладиган турли “тузоқлар” ҳақида, буларни четлаб ўтиш ҳақида аҳолини огоҳлантириш;

- жабрланувчиларни жиноятлардан ҳимоя қилиш ва реабилитация қилиш [2].

Юқорида таъкидланганидек, Ғарб мамлакатлари виктимологиясида жиноятларни виктимологик олдини олиш фаолиятида фаол ва суст таъсир кўрсатиш (ҳимоялаш) шаклларини кузатиш мумкин. Хусусан, жиноятчиликка фаол виктимологик таъсир кўрсатиш тушунчасига ўзини-ўзи ҳимоя қилиш ва бошқа (юридик ва жисмоний) шахслар ёрдамида ҳимояланиш воситалари киради.

Жиноятчиликка суст виктимологик таъсир кўрсатиш тушунчасига бевосита қўриқлаш чораларини киритиш мумкин (масалан, жабрланиш мойиллиги эга шахсни тан соқчи билан таъминлаш, транспорт воситасини зирҳли мосламалар билан мустаҳкамлаш, зирҳли нимчаларни кийиб юриш ва бошқалар).

Жумладан, АҚШда жиноятдан жабрланиш мойиллиги эга ҳамда жиноят оқибатида жабрланган шахсларга ёрдам кўрсатадиган кўплаб ташкилотлар фаолият юритадилар. Улар жиноят қурбонларига ҳуқуқий маслаҳатлар берадилар, шунингдек, уларга молиявий ёрдам кўрсатадилар ҳамда вақтинча яшаб туришлари учун жабрланувчиларга алоҳида хоналар тақдим этадилар. Ушбу мамлакатда жиноят қурбонларига ёрдам кўрсатишни назарда тутувчи икки мингдан ортиқ дастурлар амалга ошириб келинади. Мазкур дастурларни молиялаштириш ҳам турли даражада амалга оширилади. Бу соҳани молиялаштиришда асосий ролни нодавлат ташкилотлари устивор ўринни эгаллайдилар. Масалан, 2015 йилда жиноят қурбонларига ёрдам кўрсатишга оид дастурларни молиялаштириш – федерал ҳукумат томонидан 35 млн. долларни, нодавлат ташкилотлари томонидан эса 200 млн. долларни ташкил қилган [3].

Жиноят қурбонларига ёрдам берувчи нодавлат ташкилотлари АҚШдан ташқари, Нидерландия, Норвергия, Канада, Франция ва бошқа мамлакатларда ҳам фаол фаолият юритади.

Жиноятчиликка қарши курашиш ва виктимологик профилактика фаолиятини ахборот ва методик таъминлашнинг муҳим асосини аҳолига мунтазам статистик ва методик қўлланмаларни ҳамда унда мавжуд бўлган маълумотларни етказиш фаолияти ташкил қиласди. Чунончи АҚШнинг Адлия вазирлиги томонидан ҳар йили тайёрланадиган “Жиноят судловининг статистик тўпламлари”ни чоп этади. Ушбу тўпламда: жиноятларнинг хусусиятлари ҳамда жиноятчиларнинг шахсга оид криминологик “портретлари” акс этади. Шунингдек, ушбу тўпламдан – аҳолининг виктимлашув даражаси ва унинг оқибатларига оид маълумотлар ҳам ўрин олган [4].

Бундан ташқари, тўпламда суд статистикаси, ҳуқуқни муҳофаза қилувчи идораларда ишлайтган ходимлар сони ва улар амалга оширадиган фаолият хусусиятлари, айрим турдаги жиноятлар ҳамда ҳудудлар кесимидағи жиноятчиликнинг ҳолати ҳақидаги маълумотларни топиш мумкин.

Бундан ташқари, АҚШда йигирма беш йилдан ортиқ вақт мобайнида аҳолининг виктимлашуви даражаси тадқиқ этиб борилади. Жумладан, Федерал Қидирув Бюросининг жиноятчиликнинг умумий “индекси”га бағишиланган йиллик маълумотларидан ташқари, ҳар йили эълон қилинадиган “Жиноятчиликнинг Миллий ахбороти” (русча: “Национальные обзоры преступности”) маҳсус дастурида аҳолининг муайян қатламлари ва ижтимоий гуруҳлар ўртасида олиб

борилган сўровномалар натижаларининг тизимлашган хуносалари ҳам эълон қилиб борилади. Мазкур сўровларнинг асосий мақсади – сўровга жалб қилинган аҳолининг жиноятнинг қурбони бўлганликлари ёки бўлмаганликлари, латент қурбонлар тўғрисидаги маълумотларни ўрганиш, жиноятчи ва жабрланувчи ўртасидаги муносабатлар, жиноят вазиятидаги жабрланувчининг ўрни ва роли ҳамда етказилган жисмоний ва моддий зарарнинг ҳусусиятларини аниқлаш масалаларида маълумотлар тўплашни назарда тутади [5].

Шу билан бирга Ғарб мамлакатларида аҳолининг маҳсус криминалогик ва виктимологик билимларини оширишга йўналтирилган ижтимоий институциявий чоралар ҳам амалга ошириб келинади. Жумладан, Германиянинг олий ўқув юртларида виктимология асосларига оид маҳсус курслар ўқитилади. Унда полиция маҳкамаси амалиётидаги виктимологик вазиятларни ҳал қилиш асосларига бағишланган маърузалар, семинар-тренинг машғулотлари олиб борилади.

Японияда ҳам виктимология фани муайян даражада ўз ривожини топган. Жиноятчиликнинг виктимологик олдини олиш муаммолари билан юридик илмий тадқиқот институтлари ва полициянинг тадқиқот Марказлари фаол равища шуфулланиб келади. Уларда тадқиқотлар олиб бориш учун маҳсус руҳий-психологик ва тарбиявий ишлар “лабораториялари” ташкил этилган бўлиб, уларда асосан жабрланувчиларнинг шахси ва хулқ-автор типлари, жабрланувчиларга етказилган зарарнинг ҳамда жабрланувчи ва ҳуқуқбузар ўртасидаги муносабатларнинг ўзига хос ҳусусиятлари ўрганилади.

Жиноят ҳуқуқида жиноий хатти-ҳаракатнинг (ҳаракатсизликнинг) оқибатида етказиладиган зарар ўзининг ҳусусиятига қўра: жисмоний, маънавий, моддий, ташкилий, ҳуқуқий заарларга бўлинади. Умумий тарзда эса етказилган заарни асосан икки – моддий ёки номоддий турларга ажратиш мумкин. Шунингдек, криминология соҳасида етказилган заарнинг бошқа таснифий белгилари ҳам эътироф этилади. Жумладан, заарни дастлабки ва иккиламчи (такрорий), бевосита (тўғридан-тўғри) ва билвосита, шу топда етказилган ёки қилмишнинг оқибати кейинчалик намоён бўлувчи заарлар каби гурухларга ажратиш мумкин [6]. Масалан, дастлабки заар жиноят натижасида бевосита вужудга келиши мумкин бўлса, иккиламчи заар қайта виктимлашув билан боғлиқ бўлиши мумкин, яъни бу ҳолат бирламчи заарга нисбатан тегишли идора ва ташкилотлар томонидан ҳамда фуқароларнинг расмий ёки норасмий муносабатининг етарли даражада билдирилмаслиги туфайли юз бериши мумкин.

Германиялик олим Г.Й. Шнайдернинг фикрича, иккиламчи заар бирламчисидан қўра анча жиддий бўлиши мумкин [7]. Айниқса шахсга нисбатан зўрлик ишлатиб, содир этиладиган жиноятларда бундай ҳолатларни тез-тез учратиш мумкин [8].

Хориж мамлакатларида жиноят оқибатида етказиладиган заарни ундириш масаласи бўйича муайян илмий-амалий ёндашувлар шаклланганлигини таъкидлаш лозим. Улар анъанавий ва ноанъанавий, ҳуқуқий ва ноҳуқуқий ёндашувлардан ташкил топган.

Айрим мамлакатларда анъанавий ҳуқуқий ёндашув йўналиши жиноят-процессуал ҳуқуқ соҳасида кенг равища кўриб чиқилган. Масалан, Россияда асосан анъанавий тарзда заарни ундиришнинг икки воситасидан фойдаланиб келинади. Булар:

а) заар етказувчи шахснинг ўзидан заарни ундириш, шунингдек, заар етказувчининг ўз хоҳишига биноан заарни бартараф этиши;

б) агар жиноят объект мажбурий ёки эркин равища суғурталанган бўлса, унда заар суғурта тўловлари асосида ёпилади.

Бу ёндашувга мувофиқ давлат ноқонуний ҳаракатлар натижасида етказилган зарарни қоплаш мажбуриятини ўз зиммасига олмайди. Зиённи бартараф этишга, қоплашга худди шундай анъанавий хуқуқий ёндашув амалиётини Ўзбекистонда ҳам кўриш мумкин.

Давлат томонидан жиноят оқибатида етказилган зарарни қоплаш тажрибаси эса асосан Буюкбритания, АҚШ, Канада, Австралия ва Янги Зеландия мамлакатларида мавжудлигини эътироф этишимиз мумкин. Масалан, АҚШнинг Миннесото штатидаги “Реституция маркази” фаолият юритади. Ушбу марказнинг асосий вазифаси жиноят қурбонларига етказилган зарарни қоплаб бериш чораларини кўришдан иборат [9].

Жиноятларнинг виктимологик олдини олиш фаолиятида етказилган зарарни уни етказган шахснинг ўзидан жабрланувчига ундириб бериш ҳам жиноятларни олдини олишда аҳамиятли амалиёт ҳисобланади. Масалан Буюкбританияда суднинг жабрланувчига етказилган зарарни ундириш ҳақида қабул қилинган буйруғи асосида зарарни ундириш бевосита зарар етказган шахс зиммасига юклатилади. 1995 йилда қабул қилинган “Жиноятлар туфайли етказилган зарарни қоплаб бериш тўғрисида”ги Қонун нормаларига мувофиқ, жабрланувчи ўзига жиноят оқибатида етказилган зарарни қоплаб бериш илтимоси билан маҳсус фонdlарга мурожаат этиш хуқуқига ҳам эга. Бунда маҳсус фонdlар томонидан етказилган зарарни қоплаш миқдори 1 фунтдан 500 минг фунтга қадар бўлиши мумкин. Аммо маҳсус фонdlар томонидан зарарни қоплаб бериш тизими фақат айбдорнинг ўзи етказган зарарни қоплаб бериш имкони мавжуд бўлгандагина ишга тушади [10]. Шу боис бизнинг мамлакатимизда ҳам мазкур амалиётни ривожлантириш, бу борада қонунчилик нормаларини такомиллаштириш мақсадга мувофиқ.

Бундан ташқари хориж мамлакатларида инсонларни жиноий муҳитдан ҳимоя қилиш, аҳоли виктимлашувининг олдини олиш, ҳаттоқи уй-жой қурилишини режлаштиришда ҳам эътиборга олинади. Ушбу йўналиш биз учун мутлақо янги тушунча бўлса-да, лекин хориж мамлакатларида бундай амалиёт анча ривож топиб бормоқда. Лондоннинг Стоунбридж ҳудудида уй-жойларнинг жойлашиши полиция ходимларига жиноятчиларни ушлаш учун анча қийинчилик туғдирап эди. Хуқуқни муҳофаза қилувчи органларнинг илтимосига биноан шаҳар муниципалитети баъзи уйларни бузиш ва ушбу ҳудудни қайтадан режалаштириш буйруғини чиқарган. Бунинг натижасида жиноятчиликка шарт-шароит яратоётган архитектура ландшафти бартараф этилиб, муниципалитет ушбу ҳудудда истиқомат қилаётган аҳолининг уйларига ҳимоя воситаларини ўрнатиш учун 1000 фунт стерлингдан пул маблағи ажратиб берган. Натижада ушбу ҳудуддаги жиноятчилик, шунингдек виктимликка мойиллик даражаси бир ярим баробарга пасайган [11].

Шундай қилиб, хориж мамлакатларида шаклланган виктимологик профилактика фаолияти жамиятда жиноятларнинг олдини олишда муайян имкониятларга эга ҳолда, бевосита потенциал қурбонларни жиноий тажовузлардан ҳимоя қилиш, уларнинг виктимлигини пасайтириш борасида ишлаб чиқилган илмий-назарий тавсияларни назарда тутади.

Виктимологик профилактиканинг имкониятлари потенциал жиноят қурбонларини аниқлаш ва улардаги жиноятни содир этилишига туртки берувчи ҳулқ-атворни бартараф этишга йўналтирилган чоралар тизимини ташкил қиласди.

Ушбу фаолиятда қурбон бўлиш мойиллиги юқори бўлган шахсларни жиноий тажовузлардан самарали ҳимоя қилиш ҳамда жабрланувчиларни девиктимлаш ва ревиктимлаштириш вазифалари мазкур тизимнинг асосий ва муҳим йўналиши бўлиб ҳизмат қиласди. Шу боис хориж мамлакатларидағи ижобий тажриба асосида мамлакатимиз виктимологик профилактика фаолиятини жамиятда мавжуд виктимлик ва виктимлашув ҳолатларига мос равишда ўзгартириб бориш, такомиллаштириб бориш зарур.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. Андронникова О.О. Теоретический анализ основных современных теорий виктимизации, разработанных в рамках зарубежной науки. Вестник Кемеровского государственного университета. 2015. – №4. – Т.1. – С. 55
2. Turvey E. *Victimology: A Brief History with an Introduction to Forensic Victimology* Claire Ferguson and Brent. 2007.
3. Будякова Т.П. Индивидуальность потерпевшего и моральный вред [Электронный ресурс] <http://www.knigafund.ru/books/171747> Юридический центр Пресс, 2005. – С. 143.
4. Гаджиева А.А. Учебное пособие (курс лекций) по дисциплине «Виктимология» для направления подготовки «Юриспруденция», «Уголовное право». Махачкала: ДГУНХ, 2016. – С. 116.
5. Сўровга таҳминан ҳар йили 100 мингдан ортиқ аҳолининг 50 мингга яқини жалб қилинади. Қаранг: Гаджиева А.А. Учебное пособие (курс лекций) по дисциплине «Виктимология» для направления подготовки «Юриспруденция», «Уголовное право». Махачкала: ДГУНХ, 2016. –С.117.
6. Сушина Т.Е. Особенности развития и современное состояние германской модели возмещение вреда, причиненного преступлением: Журнал зарубежного законодательства и сравнительного правоведение. №1. – 2019. – С. 101-102.
7. Яъни Ғарб мамлакатлари виктимологиясида “виктимблейминг” тушунчаси мавжуд. Унга кўра жинсий зўравонликка дучор бўлган жабрланувчилар муайян жамоат (танишлар, қариндошлар, ҳамкаслар ва б.) томонидан қораланиши оқибатида тақороран маънавий-руҳий азобларга дуч келадилар. Жабрланувчининг мана шундай руҳий азобланишни бошидан кечириши, эксперталарнинг фикрича иккиласми зарап сифатида баҳоланади.
8. Шнайдер Г.Й. Криминология. – М.: 1994. – С. 361.
9. Слипченко Е.И. Сравнительно-правовые аспекты возмещения вреда, причиненного жизни и здоровью человека и гражданина по законодательству зарубежных государств. // Алея наука. 2019. Т.2 – №2 (29). – С. 675-779.
10. Кобец П.Н. Правовое регулирование возмёжения преступного вреда в государствах англосаксонской правовой системе // Виктимология. Т.8. – № 1. – 2021. – С. 81.
11. Karmen A. Crim Victim. An introduction to Victimology. Seventh edition. Belmont, 2010.